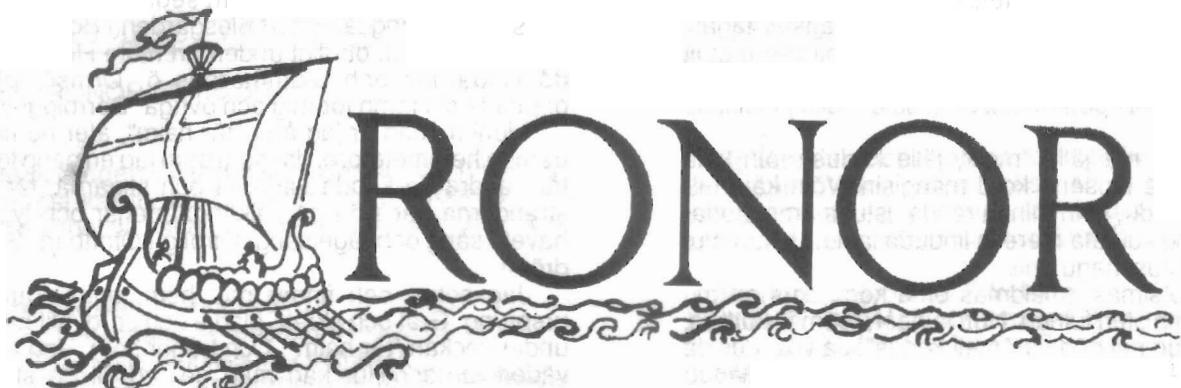
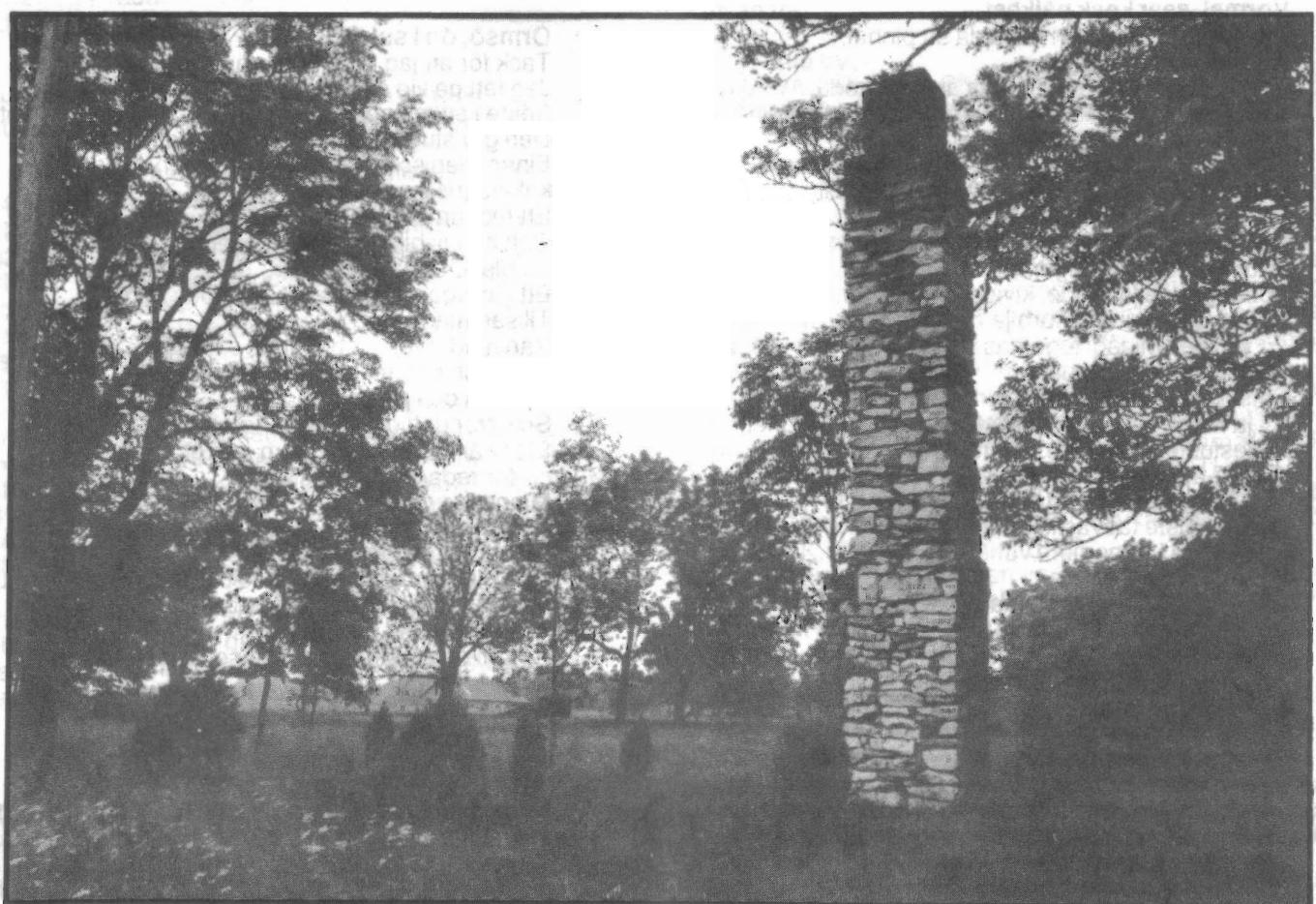

II N:o 7-8

17.11.1989.

EESTIROOTSLASTE KULTUURI SELTS
SAMFUNDET FÖR ESTLANDSSVENSK KULTUR

BORRBY 1989

Foto: Elin Ahlberg-Storholm

VORMSI, SAAR KESK PÄIKEST

Mu kodupaik, mu lapsepõlvekodu, mida olen kandnud oma südames, oma mõtetes, milles unistanud sestsaadik, kui üheteistaastase tüdrukuna 45 aastat tagasi lahkusin Bleesitalust Borrby, oli vapustav, oli uskumatult ilus see kohtumine sinuga selvarasuvet, kui Vormsi, tuulite ja lilleda saar avas ootamatult oma süle mulle ja teistele borbilastele.

Juunis olen ma jälle "meil", jälle kodus, võin käia kodupinnal, kus lapsena kord mängisin. Võin käia tuttavaid teid ja radu, võin minna randa, istuda ammututavale kivile ning kuulata mere ja lindude laulu. Uskumatu! Arusaamatu! Just nagu uni!

Ma olen otsimas ja leidmas oma kodu, kus on mu juured, kust ma olen tulnud. Nutt ja naer, rõõm ja kurbus, kõik on lubatud sel nädalal "meil kodus". Ja võib küsida igasuguseid küsimusi: Tuuleveskid, kuhu teie jäänud olete? Kuidas leida sõnu neile suurile voogavaile tundeile, mida uhkab Borrby küla ja oma kodutalu maast? Kuidas rääkida kodust, mis on varemets?

Ma olen ainuomase lõhnaga sumuajas ja otsin tuttavaid nimesid vananenud kividelt. Mõned kivid on ümber kukkunud või männi vastu toetatud. Vaikne rahu on hauaküngastes, kanimetutes. Kõikineiderinevaidsaatus ühendab üks joon: usinus ja vähenöudlikkus.

Vormsi, saar kesk päikest,

Ole tänatud, et võisin kõndida su pinnal,
Käia mööda su paiku ...
Otsida mälestusteudust oma algust - kodu,
Seda halli maja, nii lõpmata armast ja tähtsat.
Leian ta varemed, pliidiraua, korstnajala,
See seisab kui monument ...
Ja meenuvad ammused pildid vanematest,
siis nii noortest.
Üks tüdruk, paljajalu pöllul ja aasal,
Koos köigega ja köigiga,
Sõber puude ja lillede, kivide ja rannaga.
Rõõmus ja muretu, kurb ja mõtlilik,
vaikselt midagi tegemas.
Maasikalõhn ja linnulaul.
Seisan sääl alandlikult ja tummalt
ja nutan läbelatud valust.
Mälestuste kurbus on kui kramp rinnus.
Ammu-ammu läksin ma siit,
Lapsena, kes ei möistnud - miks? ...
Mu unistuste taevasild on nüüd lahti
Idamere ja Läänemere vahel,
ühelt maalt teisele,
Ühelt kaldalt teisele - sama päike ja taevavölv.
Vormsi, Emake Maa,
Sa oled oma suures soojas süles
kaitsnud kõike kulunut, vaevalist ja halli.
Aga nüüd on varasuyine rohelus.

Praegustele vormslastele: olla vastu võetud kui sõber, tunda end ühena teie seast, näha kodukirikut jälle korda saamas pärast kõiki räsvaid torme - see on fantastiline. Aitäh kogu selle külalislahkuse eest. Me kohtume veel!

Ja soe tänu teie seltsile.

Elin Ahlberg-Storholm

Bles Elin

ORMSÖ, ÖN I SOLEN

Min hembygd, mitt barndomshem, som jag burit i mitt hjärta, i mina tankar, drömt om sedan 45 år tillbaka, då jag som 11-åring lämnade Blesgården i Borrby, blev för mig till ett starkt, otroligt underbart möte i försommartid, då vindarnas och blommornas ö, Ormsö, plötsligt öppnade sin famn för mig och övriga "Borrbiggar".

I juni månad är jag åter "tär haim", åter hemma, får trampa hemmets jord, där som barn jag en gång lekt. Jag får vandra de kända vägarna och stigarna, får gå vid stränderna, får sitta på välkända stenar och lyssna till havets sång och fågelsång. Otroligt! Ofattbart! Som i en dröm!

Jag söker och finner mitt hem, mina rötter, mitt ursprung. Grät och skratt, glädje och sorg, allt blir tillåtet under veckan "tär haim". Och frågor som: Vad är ni alla väderkvarnar? Hur kan man ge ord till de stora och svallande känslor som väller ut över Borrby och den egna gårdens marker? Hur kan man beskriva visionen av ett hem, som uppstår ur sina ruiner?

Jag söker och finner på kyrkogården med sina säregna stämning de kända namnen på åldrade gravstenar, en del fallna eller lutade mot en tall, en stilla frid över gravkullarna, även de namnlösa, alla med skiftande öden, dock förenade av epitetet: Flit och fornöjsamhet.

Ormsö, ön i solen,

Tack för att jag fått trampa än din jord,
Jag fått gå vid dina stränder
Sökte i ett minnesdis livets första anhalt - hemmet,
Den grå stugan, så oändligt kär och viktig.
Finner den som ruin, en spishäll, en
kakelugnsskorsten,
Ett monument ...
Och minns bilder från längesedan
bländ unga föräldrar,
Ett flickebarn, barfota på åker och äng.
Tillsammans med allt och alla,
Vän med träd och blomma, sten och strand.
Glad och sorgfri, ledsen och tankfull,
stilla och på språng.
Smultronstoft och fågelsång.
Står där ödmjuk och stum och gråter
för redan upplevd smärta.
Minnenas vemod känns som en kramp i bröstet.
För länge, länge sedan reste jag bort,
Ett barn som inte förstod varför
Den himlabro jag drömt mig över finns öppnad nu
Mellan Östersjö och Västerhav,
mellan land och land,
Strand och strand - samma sol och himlavall.
Ormsö, Moder Jord,
Du har omhuldat i din stora, varma famn
Allt slitet, allt strävsamt, allt grått.
Det är försommargrönt nu.

Till nutidens Ormsöbor: Att bli bemött som vän, att få känna gemenskap, att få se en hembygdskyrka upprustad igen efter alla stormar: Det är fantastiskt. Tack för all gästvänlighet. Hoppas på återseende. Till Kultursamfundet: Ett varmt tack.

Elin Ahlberg-Storholm

Bles Elin

Jörgen Hedman

ROOTSLASED HIIUMAALE PÄRAST 1781.A.

UUTE ANDMETE VALGUSES

(algus "RONORIS" nr. 5-6/1989)

1834.a. hingerevisjon näitas Reigis taas rootslaste arvu väikest kasvu, kuid ka seda, et piir rootslaste ja eestlaste vahel oli hakanud kaduma. Sellele viitavad ka nimed.

Pastoraadi talud, Relgi küla:

1. HINDREKAS: Mats Mårtensson, 8 elanikku.
2. KÄSTERS: Mats Hinriksson, 7 elanikku.
3. TÅLAS-MATSAS: Mats Jöranssons s. 1803, 11 elanikku.
4. TÅLAS: Anders Mårtensson s. 1783, 14 elanikku.
5. KÄSTERS-PETERS: uus peremees Peter Mårtensson s. 1807 (talust nr. 8), 6 elanikku.
6. KLÄINTERS: uus peremees Christian Mårtensson s. 1791 (talust nr. 4), 14 elanikku.
7. MICKAS-CHRISTIANS: Anders Christiansson, 27 elanikku(!)
8. MICKAS-SIMAS: Johan Mårtensson s. 1804, 8 elanikku.
9. Debacki vabadukohad: Anders Christiansson, 5 elanikku.

Pihla külas:

1. HAWAS: Christian Christiansson, 8 elanikku.
2. Lesk Kreet Wohlens vallalise tütrega, 2 elanikku.

Kokku elas 1834.a. Reigija Pihlakülaste 110 rootslast (54 meest ja 56 naist). Aastatel 1813-63 oli Reigi kirikuõpetajaks Wilhelm Friedrich Rinne. Kui ta valiti 1830.a. Lääne-Saare praostiks, lõpetas ta rootsikeelsed jutlused Reigi kirikus. Kindlasti jätkas ta leerilaste õpetamist rootsi keeles, samuti andis rootslastele võimaluse eraldi armulaual käimiseks, kuid Hiiumaa rootslased suhtusid Rinne sammudesse kui katsesse purustada rootsilus.

1838.a. viidi Eestis läbi perekonnanimede reform ning perekonnanimed said need talupojad, kes veel polnud perekonnanime kirikuõpetajate abiga saanud. Reigi ja Pihla külade rootslased said järgmised nimed: THOREN (4 perekonda), FREIBERG, LINBÄCK, BÖRJER, BÄCKMAN, FINN, ESPENBAUM, SPÅMAN, QUARNSTRÖM, OLAS, DEBACK, MICKMAN ja GREIS.

On täiesti selge, et 1858.a. käis eestistumine täie hooga. Kui Herman Vendell käis 1871.a. suvel Hiiumaal, siis ei osanud näit. dialektide ülestähendamisel tema parima keelejuhi Karl Quarnströmi naine rääkida rootsi keelt.

Hingerevisjon 26.4.1858 andis järgmised tulemused:

1. HINDREKAS: peremees Karel Matsson Thoren s. 1824 - 15 inimest, siia hulka kuulub ka vabadik Hinrik Jöransson Spåman s. 1806 perekonnaga (4 inimest).
2. KÄSTARS: Anders Larsson Freiberg s. 1809 (endise peremehe kasupoeg) - 14 inimest. Siia hulka kuulub ka Karl Andersson Quarnström perega (6 inimest).
3. TÅLAS-MATSAS: Simon Jöranssoni lesk Wio Linbäck s. 1821 perega - 4 inimest ning Karl Matsson Linbäck s. 1824 perega - 7 inimest. Talu jagunes varsti ning sellest tekkiidid vabadukohad Wios ja Karbas.
4. TÅLAS-ANDERS (kutsutud ka GÄRDE-ANDERS): peremees Anders Mårtensson Thoren - 14 inimest.

SVENSKARNA PÅ DAGÖ EFTER ÅR 1781

I LJUSET AV NYA UPPGIFTER

av Jörgen Hedman

(började i RONOR nr: 5-6/1989)

Själarevisionen i Röicks socken 1834 visade på nytt en knapp ökning, men också att gränserna mellan svensk och ester börjat att suddas ut. Inte minst namnformerna visar på det sistnämnda.

Pastoratsgårdarna, Röicks by:

1. HINDREKAS: Mats Mårtensson, 8 invånare.
2. KÄSTERS: Mats Hinriksson, 7 invånare.
3. TÅLAS-MATSAS: Mats Jöranssonf. 1803, 11 invånare.
4. TÅLAS: Anders Mårtenssonf. 1783, 14 invånare.
5. KÄSTERS-PETERS: ny husbonde Peter Mårtensson f. 1807 (fr. nr. 8), 6 invånare.
6. KLÄINTERS: nyhusbonde Christian Mårtenssonf. 1791 (fr. nr. 4), 14 invånare.
7. MICKAS-CHRISTIANS: Anders Christiansson, 27 invånare(!)
8. MICKAS-SIMAS: Johan Mårtenssonf. 1804, 8 invånare.
9. Debacks lösmansställe: Anders Christiansson, 5 invånare.

I Pihla by:

1. HAWAS: Christian Christiansson, 8 invånare.
2. Änkan Kreet Wohlens med ogift dotter, 2 invånare.

Sammanlagt i Röicks och Pihla byar 1834: 110 svenskar (54 män, 56 kvinnor). Åren 1813-63 var Wilhelm Friedrich Rinne kyrkoherde i Röicks. När han är 1830 blev vald till prost i Insular-Wiek, upphörde han att predika på svenska i Röicks kyrka. Visserligen fortsatte han med att hålla konfirmationsundervisning på svenska, samt att ge svenskarna tillfälle till egen nattvardsgång, men dagösvenskarna uppfattade ändå Rinnes åtgärd som ett försök att knäcka svenskheten.

År 1838 genomfördes en familjenamnsreform i Estland, då de bönder som ej redan hade sådana genom prästernas försorg fick familjenamn. Svenskarna i Röicks och Pihla byar fick följande familjenamn: THOREN (4 familjer), FREIBERG, LINBÄCK, BÖRJER, BÄCKMAN, FINN, ESPENBAUM, SPÅMAN, QUARNSTRÖM, OLAS, DEBACK, MICKMAN samt GREIS.

Att estnifieringen redan var i full gång 1858 står helt klart. Vid Herman Vendells besök på Dagö sommaren 1871, så kunde tex hustrun till Vendells bäste sagesman (Karl Quarnström) när det gällde dialektuppteckning inte talasvenska.

Själarevision som utfördes den 26/4 1858 gav följande resultat:

1. HINDREKAS: husbonden Karel Matsson Thoren f. 1824 - 15 personer, här ingår även lösmannen Hinrik Jöransson Spåman f. 1806 m. familj (4 personer).
2. KÄSTARS: Anders Larsson Freiberg f. 1809 (stygson t. förra husbonden) - 14 personer. Här ingår även Karl Andersson Quarnström m. familj (6 personer).
3. TÅLAS-MATSAS: Simon Jöransson s änka Wio Linbäck f. 1821 m. familj - 4 personer samt Karl Matsson Linbäck f. 1824 m. familj - 7 personer. Gården splittrades snart och ur denna uppstod lösmansställena Wios och Karbas.
4. TÅLAS-ANDERS (även kallad GÄRDE-ANDERS): husbonden Anders Mårtensson Thoren - 14 personer.

5. KÄSTARS-PETERS: peremees Peter Mårtensson Börjer - 9 inimest.
6. KLÄINTERS: peremees Anders Christiansson Thoren s.1814, - 7 inimest, siia kuulub ka vabadik Anders Greis s.1832, talu vanast suguvõsast.
7. MICKAS-KRISTIANS: peremees Anders Christiansson Bäckman - 26 inimest, kuid teadmata pöhjusele kuulub siia hulkaka MICKAS-MATSAS talu koos peremehe Anders Matsson Finniga s.1831 (algelt kuulus see endise peremehe peresse talus nr. 1) - 9 inimest ning vabadik Anders Pavelsson Mickman s.1807 (tema isa oli varem Kõrgessaare mõisa sulane) - 8 inimest.
8. MIKAS-SIMAS: peremees Johan Mårtensson Börjer - 15 inimest.

Pihlakülas:
HAWAS: peremees Anders Christiansson Espenbaum s.1807 - 24 inimest.

Bäckmanite õed vennad Mickas-Kristiani talust. * Syskonen Bäckman från Mickas-Kristians gårds. * Vasakult * Från vänster: Mari s.1863, Anna s.1866 (Putting), Anders s.1866 ja Lisa s.1860. * Peremees Johan s.1866 oli surnud vahetult enne ülesvõtte tegemist. * Husbonden Johan f.1866 hade nyligen dött när kortet togs.

1858.a. oli rootslastena kirjapandud inimeste arv 134, 59 meest ja 75 naist. See käib nüüd pastoraadi kohta, kuid Reigi kihelkonnas võis rootslaste üldarv olla veidi suurem. Teisest küljest polnud töenäoliselt kõik rootslastena registreeritud inimesed enam rootsi keelt kõnelevad. Kui rootsi keeleuurija Nils Tiberg külastas 1920-ndatel ja 1930-ndatel aastatel Hiumaad, oskas rootsikeelt kõnelda vaid käputäis, ca 15 inimest. Viimane, kes oskas rootsi keelt lugeda, oli Kläinters Johan Johansson Espenbaum (s.1848), kes suri 1925.a. Reigiviimased rootsikeeltkõnelevad inimesed olid: 5 õde-venda Bäckmanid, sündinud 1860-ndail, Börjers Karl Simonsson s.1862 õdedega, Greisi õde-venda Greta s.1866 ja Johan Andersson s.1874, Thoren Simon Karlssons s.1853, tema naine Kersti s.1857 Börjer ning meremees Wios Karl Simonsson Linbäck s.1849, kes oli mereil õppinud ka veidi rootsi kirjakeelt. Nils Tiberg arvas, et viimane rootsi keelt kõnelev Reigi elanik suri 1940-ndail. Täiendavaks pöhjuseks Reigi dialekti väljasuremisele oli asjaolu, et pärast praost Rinne surma 1863.a. ei osanud ükski järgmistes kiriku-õpetajatest nii hästi rootsi keelt, et oleks suutnud läbi viia näit. Leerilaste õpetust selles keeltes. Viimaste rootslaste suhtumist keeleküsimusse iseloomustab köige paremini 1860.a. sünd. Mickas-Kristians Lisu Bäckmani ütlus: "Meid nimetatakse sünseteks vanadeks rootslasteks! Olemme siis rootslased! Me oleme kõik oma elupääevad olnud rootslased. Ma palun Jumalat rootsi ja eesti keeltes. Tema mõistab mõlemat..."

5. KÄSTARS-PETERS: husbonden Peter Mårtensson Börjer - 9 personer.
6. KLÄINTERS: husbonden Anders Christiansson Thoren f.1814, - 7 personer, här ingår lösmannen Anders Greis f.1832, av den gamla släkten på gården.
7. MICKAS-KRISTIANS: husbonden Anders Christiansson Bäckman - 26 personer, men här ingår av okänd anledning MICKAS-MATSAS gård med husbonden Anders Matsson Finn f.1831 (ursprungligen tillhörande den förra husbondefamiljen på gården nr.1) - 9 personer samt lösmannen Anders Pavelsson Mickman f.1807 (hans far var tidigare dräng på Hohenholms herrgård) - 8 personer.
8. MIKAS-SIMAS: husbonden Johan Mårtensson Börjer - 15 personer.

I Pihla by:

HAWAS: husbonden Anders Christiansson Espenbaum f.1807 - 24 personer.

Antalet personer som registrerats som svenskar var då 1858 uppe i 134 personer, 59 män samt 75 kvinnor. Detta gäller nu endast pastoratet, så det totala antalet svenskar i Röicks socken kan vara något högre. Å andra sidan var nu bevisligen inte alla som registrerats som svenskar verkligen svenskspråkiga. När den svenska språkforskan Nils Tiberg på 1920- och 30-talet besökte Dagö så kunde inte mer än en handfull, cirka 15 personer, tala svenska. Den siste som kunde läsa svenska var Kläinters Johan Johansson Espenbaum (f.1848) som dog år 1925. De sista svenskspråkiga i Röicks var: Bäckmans - 5 syskon födda på 1860-talet, Börjers Karl Simonsson f.1862 med systrar, Greis-syskonen Johan Andersson f.1874 och Greta f.1866, Thoren Simon Karlsson f.1853 gift med Kersti f. Börjer 1857 samt en sjöman Wios Karl Simonsson Linbäck f.1849, som hade lärt sig ett slags högsvenska på sjön. Nils Tiberg räknade med att den sista svenska talande röicksbörn dog på 1940-talet. En bidragande orsak till att röicksdialekten dog ut var nog att sedan prosten Rinne dog år 1863, så kunde ingen av de efterföljande prästerna så pass bra svenska att de kunde hålla tex. konfirmationsundervisning på detta språk. De sista svenska karnas inställning till språkfrågan belyses bäst av ett citat av Mickas-Kristians Lisu Bäckman f.1860: "Man kallar oss för såna där gamla svenskar! Låt går för svenskar! Vi ha i all-sin-dar varit svenskar. Jag bertill Gud på svenska och på estniska med. Han föstår bådadera..."

Mickase Lisu Bäckman

(s.1860)
rukkilöökuse ajal
talu pöllul maan-
teest ida pool.

Mikas Lisu Bäckman

(f.1860)
vid rågskörden
på gården åker
öster om land-
vägen.

ROOTSLASED KÄRDLA KÜLAS, PÜHALEPA KIHELKONNAS

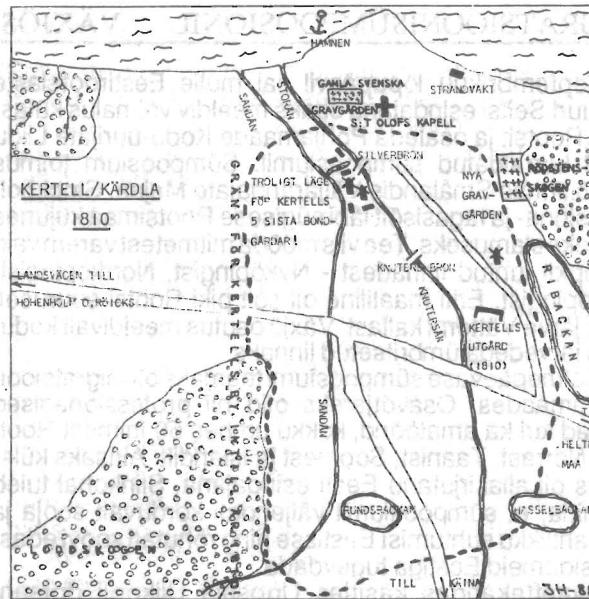
Kärdla rootslased kuulusid kuni 1799.a. Partsi riigimõisa juurde. Nemad ei saanud 1781.a. luba Hiiumaal lahkumiseks, nagu nende Reigi hõimukaaslased. Enne 1799.a. võisid üksikud Kärdla rootslased validas suhteliselt vabalt erinevate riigimõisate vahel. Just sel aastal läks Partsi mõis tagasi De la Gardie/Stenbocki suguvõsale, kes müüs selle kohe edasi Hiiumaa suurimale maavaldajale parun O.R.L. von Ungern-Sternbergile. See asjaolu muudab täielikult Kärdla küla rootsi elanikkonna elamistingimusi. Aastal 1810 tuli suurele külale saatuslik tund! Mõisnik Peter Ludvig Konstantin v. Ungern-Sternberg otsustas rajada talupoegade suhteliselt viljakale maale karjamõisa. Talupoegadele anti käsk lahkuda 6 kuu jooksul. Algsest 35-st talust võisid 5 jäädä pärast seda, kui mõisaomanik oli sõlminud peremeestega rendilepingu (mõistagi halvemate tingimustega). Rajati 13 vabadiku kohta, mitmed enditest talupoegadest võeti tööle mõisa sulasteks ning kaks pereisa said tööd kiriku juures, üks kellarlööjana ning teine kirikuteenrina. Nad pidid teenima nii emakirikut Pühalepas kui ka oma Püha Olevi kabelit Kärdlas. Mölemad perekonnad asusid elama Pühalepa kiriku juurde.

Kõik talud peale viie lõhuti ning maa künti üles mõisa põlliukse. Kodututele Kärdla rootslastel anti luba omaal käel leida omale uus kodu ning äraelamisvõimalused mõnes teises kohas. Juhuslikult (?) viibis just talude ülesüttlemise ajal Hiiumaal parun Stackelberg Vormsi saarelt. Kuna ta teadis endal olevat palju tühjaksjäänuud kodusid Sviby, Söderby, Norrby, Förby, Borrby ning Kärrsläti külades, siis pakkus ta paljudele Kärdla rootslastele võimalust kolida Vormsile, mis ka teoks sai. Umbes 200 isikut kolis Vormsile ning hakkas seal elama halvematele tingimustele kui kohalikud elanikud. Algul tekitas see nende vahel paksu verd, kuid juba mõne aastakümne pärast olid Kärdla rootslased täielikult sulanud kohalikku elanikkonda.

Mitmed Kärdla elanikud asusid elama Holmile Haapsalu ligidal, mitmed läksid Reigisse (vt. eespool) ning osa läks Tallinna. Juba 1795.a. olid paljud kärdlased koduküla ülerahvastuse tõttu asunud elama mujale. Siin võib nimetada selliseid kohti nagu Tallinn, Haapsalu, Saaremaa, Hiiumaa-Kõrgessaare, Matsalu poolsaar, Noarootsi, Osmussaar, samuti Vormsi. 1795.a. Kärdlas elanud 264 meessoost elanikust oli 1810.a. kodukülla jäänuud 53 meest, 5 elasid Pühalepa kiriku juures, enamus aga - 206 meest - läksid elama mujale! Paljud neist läksid kodusaaress ära, kuid hoopis rohkem inimesi kui arvati varem, jäi Hiiumale. Siinkohal võib nimetada perekondi Lund, Lunter, Nuuter jt., kes elasid Hiiumaa erinevates külades.

Tänu Carl Russwurmile, kes oma "Eibofolke..." käsitekirja võttis suure hulga teated Hiiumaa kohta, mida küll kunagi ära ei trükitud, teame me Kärdla küla talude nimed enne 1810.a.: ANDURS, BENTAS, BERTELS, BIERKERS, BISAS, BROAS, BRÄSCHLA, CHRISTIANS, FRIBONDAS, GREISES, JAGOS, KNUTERS, KOPPELS, LABBAS, LARSAS, LILL-MICKAS, LURA, MARTIS, MATSAS, MICKAS, MITTEBIS, OBACKS, OBBERGO, OBIERKS, REINAS, RUNNBACKS, STAVAS ja VEANES. Teame ka selliseid nimesid nagu HAGGING, STACKING ja STARRING, kuid pole kindel, kas tegemist on ikka kindlasti talunimedega. Mitmete 17.saj. eksisteerinud ning 1710.-11.a. katku ajal tühjaksjäänuud talude nimed olid: BIURS, BÄSSINGS, CASPERS ja STRUMPERS.

(järgneb)

Kärdla küla skeem pärast 1810.a. *
Skiss över Kertells by efter 1810.

SVENSKARNA I KERTELLS BY, PÜHALEPS SOCKEN

Kertellsvenskarna tillhörde tillochmed år 1799 kronogodset Pardas. De fick inte tillåtelse till att 1781 lämna Dagö likt sina stamfränder från Röicks. Före 1799 kunde enstaka kertellsvenskar röra sig relativt fritt mellan olika kronogods. Just detta nämnda år så återgick godset Pardas till släkten De la Gardie/Stenbock som genast sålde den vidare till Dagös störste jordägare, baron O.R.L. von Ungern-Sternberg. Detta faktum kom att ändra levnadsförhållandena helt för byn Kertells svenska befolkning. År 1810 slog så ödestimmen för den stora byn! Godsägaren Ludvig Konstantin v. Ungern-Sternberg hade nu beslutat att på böndernas relativt bördiga jord upprätta ett utgods, en s.k. kreatusgård (estn. karjamõis). Bönderna sades kollektivt upp till avflyttning inom sex månader. Av de ursprungligen 35 gårdarna fick fem stå kvar, sedan godsägaren skrivit ett arrendekontrakt (på sämre villkor givetvis) med husbönderna. 13 löismanställen upprättades, några av de före detta bönderna fick anställning som herrgårdsdrängar och slutligen anställdes två familjefäder av kyrkan. Den ene som klockare och den andre som kyrkotjänare. De skulle sedan betjäna både, moderkyrkan i Pühalep och det egna kapellet (tillägnat St Olof) i Kertell. Båda dessa familjer bosatte sig vid Pühaleps kyrka. Alla bondeställen utom de fem revs därefter och marken plöjdes upp på sedvanligt manér till herrgårdsåker. De hemlösa kertellsvenskarna fick lov att på eget beväg skaffa sig nya bostäder och utkomstmöjligheter på annan plats. Av en händelse (?) befann sig baron Stackelberg från Ormsö, på Dagö när uppsägningen skedde. Som han visste sig ha ett antal ödehemman i byarna Sviby, Söderby, Norrby, Förby, Borrby samt Kärrslätt, erbjöd han flera av kertellbönderna att flytta till Ormsö, vilket också skedde. Drygt 200 personer flyttade till Ormsö och bosatte sig under sämre villkor än ormsöbönderna på ön. Detta vallade till en början ont blod mellan dessa, men bara efter ett par årtionden hade kertellsvenskarna på Ormsö helt uppgått i

MIGRATSIOONISÜMPOOSIONIL VÄXJÖS

Septembrikuu lõpupäevil sai mulle Eestirootslaste Kultuuri Seltsi esindajana osaks meeldiv võimalus külalistada Rootsit ja osaleda Põhjamaade Kodu-uurijate Liidu poolt korraldatud sümposiumil. Sümposium toimus Växjö linnas Smålandis Väljarändajate Majas. Stockholmist sinna- ja tagasisõit läbi sügisese Rootsimaa kujunes suureks elamuseks. Tee viis mööda mitmetest varem vaid nimepidi tuntud linnadest - Nyköpingist, Norrköpingist, Linköpingist. Eriti maaliline oli sõit piki Roots'i suuruselt teise järve Vätterni kallast. Växjö osutus meeldivalt koduseks järvedega ümbratsetud linnaks.

Kolmepäevase sümposiumi teemaks oli migratsioon Põhjamaades. Osavõtjateks olid nii professionaalsed uurijad kui ka amatöörid, kokku umbes 50 inimest Rootsist, Norrast, Taanist, Soomest ja Islandilt. Ainsaks küllaliseks oli allakirjutanu Eesti esindajana. Siinkohal tuleb mainida, et sümposiumil väljendati korduvalt sooja ja heatahtlikku suhtumist Eestisse ning rõhutati soovi edasipidi sidemeid Eestiga tugevdada.

Avaetekandes käsitles Uppsala Ülikooli dotsent Harald Runblom rahvarändeid Põhjalas läbi aegade, muuhulgas peatus ka pikemalt ka Eesti rannarootslastel. Elanike ümberasumisi põhjamaade piires uurivat erimaade esindajad kooskõlastatult. Nii olidki kõik ettekanded koondunud järgmiste teemade ümber: rahvaränded Skagerraki ja Kattegati ümbruses, lõunarootslaste väljarändamine Taaniajavahemikus 1840-1914, taanlaste asumine Smålandisse 1860-tel aastatel, rootslaste ümberasumine Norrasse 1850-1910, soomiaste sisseränne Roots'i. Ettekanded olid rootsi, osalt ka taani keeles. Vaadati ka filmi sisserännanuteest Rootsist "Nad otsisid õnne Smålandis".

Tutvuti ka Väljarändajate Majas asuva Emigratsiooni-instituudi. See on Rootsist kaugele üle mere - Ameerikasse ja Austraaliasse rännanute urimise keskus, kuhu on kogutud nende kohta ulatuslik materjal. Emigratsiooniinstituudi direktori professor Ulf Bejbomiga vesteldes ilmnes, et ta abikaasa oli pärit Kuressaarest, Eestist lahkumise ajal oli ta laps. Tema mälestuste põhjal avaldas prof. Bejbom ajalehes "Smålandsposten" artikli pealkirja all "Põgenemine Eestist - mälestus 40-nädest aastatest". Väljarändajate Majas on väga huvitav väljapanek. Selle üks osa on pühendatud Austraaliasse ja Ameerikasse rännanutele, teine osa aga Wilhelm Mobergile, kes oli pärít Växjö lähedalt.

Wilhelm Mobergi loomingus oli väljarändamise teema olulisel kohal. Ta sulest pärineb neljakööteline tsükkel Ameerikasse väljarännanud rootslastest, milles ta uurib, mis sundis inimesi välja rändama, kes olid Rootsist lahkujad ja milline oli nende elukäik uuel maal. Kahjuks ei ole neid romaanide - "Väljarändajad", "Sisserändajad", "Asunikud" ja "Viimane kiri Roots'i" - eesti keelde tölgitud. Sümposiumi viimasel päeval toimus bussiekspursioon kirjaniku elukohta, kus talu aset meenutab vaid suurest metsast ümbratsetud lagendikul paiknev mälestuskivi.

Växjö linnaga on seotud veel teinegi väljapaistev kirjanik - Pär Lagerkvist. Ta kodu asus otse praeguse Väljarändajate Maja kõrval raudtee ääres. Kui lõöme lahti ta eesti keeles ilmunud raamatust "Maailmas vörssil", võib selle esimeselt leheküljelt lugeda: "Ühes rootsi väikelinnas oli jaamarestoran nagu kõigis teisteski. Ta oli sedavõrd rõõbaste ligi, et vedurite suits pühkis tema esikülge jategi sellel tahmaseks.... Selle maja ülakorrusele oli sisse seatud korter, kus elas lasterikas perekond...."

Minu kui ajaloolase jaoks pakkus sümposiumil osalemise väga palju huvitavaid. Mulged Rootsist on suurepärased.

Ülle Liitoja

ortsbefolkningen. Några kertellbor bosatte sig på den s.k. Holman utanför Hapsal, några flyttade till Röicks (se ovan) och ett antal begav sig till Reval. Redan 1795 var många kertellbor på grund av överbefolkning i hembyn bosatta på annan ort. Här kan nämnas orter som: Reval, Hapsal, Ösel, Dagö-Hohenholm, Matzallhalvön, Nuckö, Odensholm samt Ormsö. Av Kertells manliga befolkning på 264 individer år 1795, stannade 53 män i hembyn år 1810, 5 bosatte sig alltså vid Pühaleps kyrka, medan majoriteten - 206 män - flyttade till andra orter! Många av dessa har kunnat spåras bort från hemön, men fler än vad som tidigare antagits stannade på Dagö. Här kan nämnas familjer som Lund, Lunter, Nuuier mfl. bosatta i olika byar på Dagö. Tack vare Carl Russwurm, som i sitt manuskript till "Eibofolke..." tagit med ett antal dagöupplysningsar som aldrig sedan gick i tryck, känner vi till namnen på gårdarna i Kertell före år 1810: ANDURS, BENTAS, BÉRTELS, BIERKERS, BISAS, BROAS, BRÄSCHLA, CHRISTIANS, FРИБОНДАС, GREISES, JAGOS, KNUTERS, KOPPELS, LABBAS, LARSAS, LILL-MICKAS, LURA, MARTIS, MAT-SAS, MICKAS, MITTEBIS, OBACKS, OBBERGO, OBIERKS, REINAS, RUNNBACKS, STAVAS samt VEANES. Vikänneräven till namnen HAGGING, STACKING och STARRING, men det är osäkert om dessa namn verkligen är gårdsnamn. Några gårdar som fanns på 1600-talet och blev öde genom pesten 1710/11 var: BIURS, BÄSSINGS, CASPERSSAMI STRUMPERS.

(forts.)

MIGRATIONSYMPOSIUM I VÄXJÖ

I slutet av september tillföll mig en mycket angenäm uppdrag att representera Samfundet för Estlandssvensk Kultur på ett symposium anordnat av Nordiska Förbundet för Hembygdsarbete. Symposiet ägde rum i Utvandrarnas Hus i Växjö, Småland. Resan dit och åter till Stockholm genom det härliga svenska höstlandskapet var en stor upplevelse. På vägen såg jag många städer jag hade bara hört eller läst om - Nyköping, Norrköping, Linköping. Målerisk var också färden längs kusten av Sveriges näst största insjö, Vättern. Själva Växjö visade sig vara en hemtrevlig stad omgiven av sjöar.

Temat av det tredagars symposiet var migration i Norden. Deltagare, omkring 50 professionella forskare och amatörer, var från Sverige, Norge, Danmark, Finland och Island. Jag var den enda gäst utanför Norden, dvs från Estland. Här vill jag betona att under dessa dagar uttryckte man ofta sitt varma och välvilliga förhållande till Estland och understöd önskan att i framtiden förstärka förbindelser med vårt land.

I öppningsföredraget "Befolkningsrörelser i Norden genom tiderna" handlade docent Harald Runblom (Uppsala Universitet) bland annat om estlandssvenskar. Forskare från olika länder samarbetar inom större projekt berörande migrationen i Norden. Den här gången var alla föredrag sammanslutna kring följande temakretsar: Befolkningsrörelser mellan Skagerrak- och Kattegat-områden; Den sysdsvenska inflyttningen till Danmark 1840-1914; Den danska invandringen till Småland på 1860-talet; Den svenska migrationen till Norge 1850-1910; Finsk invandring till Sverige.

De flesta föredragen var på svenska, somliga även på danska. I programmet var också en film om den danska invandringen till Sverige, "De sökte lyckan i Småland". Deltagarna i symposiet fick också kontakt med Emigrationinstitutet som har sina lokaler i Utvandrarnas

ÖNNEESOOVID **LYCKÖNSKNINGAR**

80	Jelena Toom	22.nov.
75	Anders Lindström	23.dets.
70	Alydia Tetlov	25.nov.
60	Ellu Puudist	22.okt.
60	Evald Viiand	26.okt.
50	Benita Irs	11.dets

KROONIKA

5.-12.juunil öpetas Angelika Järvi rootsi keelt Vormsi saarel. Huviliisi oli 38, neist 20 täiskasvanut ja 12 last pidasid lõpuni vastu. Intensiivne kursus kestis iga päev ligi 10 õppetundi.

- 26.juunist 1.juulini oli samasugune kursus Ruhnul. Saare ca 70 elanikust oli õpihululi 10. Ruhnu kooli õpetaja Marika Ojaaru täiendab end sügisel Tallinnas, et siis ise jätkata saarel algajate õpetamist. Kursuste üllatuskülalised olid kahekso ruhnurootslast, kes esmakordselt pärast sõda oma kodupaika külastasid.
- Juuli algul olid rahvusvahelisel folkloifestivalil "Baltika '89" külalisteks ka Pakrirootslaste tantsurühm ja rootsieestlaste rahvamuusikaansambel "Kassari". Pakri tantsurühm oli üks omanäolisemaid ja huvitavamaid. Eriti võlus publikut nende järeleaimamatu vaba ja uhke tantsuhoiak.
- Tartu piirkonna liige Tiiu Speek on võtnud oma südameasjaks rootsi luuletaja ja teadlase Georg Stiernhielm (1598-1667) mälestuse jäädvustamise. GS elas Tartu lächedal Vasula mõisas ligemale 25 aastat. Mälestuskivi avatakse seal loodetavasti 1990.a.augustis.
- Pärast pikaleveninud suvevaheaga algasid Tartu piirkonnas taas ettekande koosolekud. Hooaja avas ajalooüliõpilane Ivar Rüütli loenguga teemal "Tavaõigus ja talupojaühiskond Rootsis 12.-14.saj.". Edaspidi on kavas rääkida rootslaste jõudmisest Eestimale ning nende siinsest elust ja saatusest.
- Oktoobri algul töötas Tartus Riiklikus Ajaloo Keskarhiivis Uppsala Ülikooli ajaloo professor Torkel Jansson. Ta kuuris eestirootslaste 19.sajandikohtuasju. Hr. Jansson külistas ka eestirootsi alasid Läänemaal.
- 15.-21.oktoobril viibis meie seltsi kutsel Eestis soomerootsi keeleõpetaja, ajakirjanik, fotograaf ja kirjanik Berndt Zilliacus. Ta abiistas Tallinna Keeltekursustel õpetaja Angelika Järvit ja võttis osa 30 rootsi keele tunnist. Enne ärasöötu tunnistas Berndt, et ta pole kunagi nii lühikese ajaga nii palju tööd teinud ja imestas, et meie õpetajatel nii suured koormused on. Ometi jäi ta soiduga väga rahule ja lubas varsti jälle tulla, sest õpilased meeldisid talle väga oma aktiivsuse ja teadmishimu poolest.

Hus. Det är en institution som forskar i den svenska utvandringen till Amerika och Australia och har samlat utförlig information om den. Professor Ulf Bejbom, Emigrationinstitutets chef berättade i ett samtal att hans fru kommer från Kuressaare på Ösel. Hon var barn när hon lämnade Estland. Professor Bejbom har skrivit om det i lokaltidningen Smålandsposten (Flykten från Estland - ett 40-årsminne). I Utvandrarnas Hus såg vi en mycket intressant utställning. En del av den var ägnat åt utvandringen till Amerika och Australia, övriga delen åt Wilhelm Moberg, bördig från Växjö-området.

Utvandringstemat har en väsentlig ställning i Wilhelm Mobergs verk. Han har skrivit en tetralogi om den svenska utvandringen till Amerika - varför var man tvungen att lämna sitt hemland, vem var de som vandrade ut och vad fick de på sin lott i det fjärran landet. Tyvärr är ingen av dessa romaner - Utvandrarna, Invandrarna, Nybyggarna och Sista brevet till Sverige - översatt till estniska. Den sista dagen i Växjö gjorde vi en utflykt till författarens hembygd där nu finns bara en minnessten upprest på plats av hans gård, omgiven av stora skogar.

Aven en annan framstående svensk författare är kopplad med Växjö. Det är Pär Lagerkvist vems hem stod vid järnvägen strax bredvid det nuvarande Utvandrarnas Hus. Om man öppnar hans bok "Gäst hos verkligheten" (finns även på estniska) läser man på den första sidan: "I en svenska småstad låg som i alla andra en järnvägsrestaurang invid stationen. Denna låg så nära spåren att röken från lokomotiven strök utefter fassaden och sotade ner den. ... I övervåningen i detta hus hade man inrättat en lägenhet där det bodde en familj med många barn." För mig som historiker var symposiet i Växjö mycket givande. Från Sverige återvände jag med många underbara intryck.

Ülle Liitoja

KRÖNIKA

- Den 5-12 juni undervisade Angelika Järvi i svenska på Ormsö. Av 38 intresserade orkade 20 vuxna och 12 barn till slut. Man arbetade i nästan 10 timmar varje dag.
- Den 26 juni - 1 juli hölls en likadan kurs på Runö. Av de 70 öarna var antalet elever 10, däribland två lärare i Runö skola, som utgjorde avancerade grupper. I november ska lärare Marika Ojaaru delta i studier på Tallinns språkkurser och undervisa nybörjare på Runö. Kursdeltagare fick ett överraskande besök av ålla runöbor, som för första gången efter kriget besökte hembygd..
- Bland deltagare i folklofestivalen Baltika '89 som hölls i Estland i början av juli deltog även Rågöbornas danslag och den estniska folkmusikgruppen Kassari från Sverige. Rågöbornas danslag var mycket intressant och säregen och imponerade med sin fria och stolta hållning.
- Uppresandet av en minnessten till Georg Stiernhielm (1598-1667) har blivit hjärtesak för Tiiu Speek i Tarturegionen. Den svenska poeten och vetenskapsmannen bodde i Vasula godset utanför Tartu i närmare 25 år. I augusti 1990 hoppas vi inryga stenen i Vasula.

ANNETUSED GÅVÖR**Noarootsi mälestussambale:**

Väikeettevõte KAR 1000 RUB

Nooarootsi kultuurikeskusele:

Solna kirikukoor 300 SEK

Noarootsi kooli jaoks:

Kronoby kooliöpilased 14960 FIM

Alar Schönbergi koollkuludeks:

Kronoby gümnaasium 3700 FIM

Vormskirikule:

Perekond Siirak 200 RUB

Seltsile:

Endised vormslased 4350 SEK

Endised vormslased 50 RUB

Kronoby suusatajad 225 RUB

Johan Landman 100 RUB

Johan Harmenberg 1400 SEK

Perekond Hasselblatt 100 DM

AITÄH!

Eestirootslaste
KultuuriSelts
203170 Haapsalu
postkast 85
EestiNSV
Ajaleht "RONOR"
200001 Tallinn
Lomonossovi 34-19
EestiNSV

Samfunden för
Estlandssvensk Kultur
203170 Haapsalu
Box 85
Sovjet-Estland
Tidning RONOR
200001 Tallinn
Lomonossovi 34-19
Sovjet-Estland

TELLIMINE:

Tellimishind 1990 aastaks 6 rubla.

Tellimised saata rahakaardiga seltsi aadressil
koos täpsse postiaadressi ja märkusega RONOR.

PRENUMERERING:

Årgång 1990 kostar 120 SEK / 90 FIM.

Prenumereringsadress:

Tidning RONOR
c/o Svenska Folkskolans Vänner
PB 198 00121 Helsingfors
FINLAND
Konto 10066788 i Helsingfors Postbanken

Toimetaja**Ain Sarv****Redaktör**

Haapsalu Trükikoda Võidu 54 Tell. nr. 2772 tiraaj: 700

Efter en lång sommarpaus började igen referatmöten i Tartu-regionen. Historiestudent Ivar Rüütli öppnade säsongen med ett föredrag "Sedvanerätt och bondesamhälle i Sverige på 1200-1400-talen".

början av oktober arbetade i Tartu herr Torkel Jansson, historieprofessor från Uppsala Universitet. Han forskade i arkivet i estlandssvenskarnas rättegångar på 1800-talet. Herr Jansson besökte också f.d. svenskbygderna på västkusten.

På inbjudan av vårt samfund besökte Estland finlandssvensk lärares i svenska, journalist och författare Berndt Zilliacus Estland. Han hjälpte Angelika Järvi på Tallins Språkkurser och deltog i 30 lektioner i svenska. Före hemresan sa Berndt, att han aldrig i livet hade jobbat så mycket under så kort tid och undrade hur mycket måste våra lärares jobba. Berndt var mycket nöjd med hela resan och lovade komma igen snart, för han tyckte mycket om elevernas aktivitet och kunskapsbegär

ANNETUSED GÅVÖR**Raamatuid, arhivilmaterjale, töövahendeid:**

Svenska Odlingens Vänner

Svenska Odlingens Nya Generation

Riksföreningen Sverigekontakt

Svenska Institutet

Gotabanken

Johan Harmenberg

Lars Nyren

Lars Sten

Johan Landman

Ulla Landman

TACK!**Annetused****nõukoguderahas:**

arve nr. 700313

Agrotööstuspanga

Haapsalu osakonnas

Annetused**välisvaluutas:**

arve nr. 70200001

NSVL Välimänga

Eesti Vabariiklik Pank

(seejuures tuleb kindlasti

ära näidata, et annetus

on Eestirootslaste

KultuuriSeltsile)

Gavor**i soviet rubler:**

konto 700313

Agroindustribankens

avdelning i Hapsal

Gavor**i utländsk valuta:**

konto nr. 70200001

Sovjetunions Utrikes-

banks kontor i Estland

(därvid måste anges

att medlen är avsedda

till Samfunden för

Estlandssvensk Kultur)